

Antecedents de Freinet a les Illes Balears

MIQUEL JAUME CAMPANER

Resum

Fa cosa de cinc anys va aparèixer a Salamanca un llibre que pretenia ser el primer estudio completo sobre el “movimiento freinetiano español de los años 30 del siglo XX”. El que allí es diu sobre les Illes Balears és molt incomplet i conté alguns errors. L'autor dedica sis pàgines a presentar els mestres Andrés Borelin Anglade (sic), Juan Bautista Crespí Cànaves, Pedro Crespí Cànaves, Miguel Deyá Palerm i Teodoro Terrés Lladó. No diu una sola paraula d'altres mestres mallorquins que indubtablement van estar dins l'òrbita de Freinet, com són Joan Baptista Munar Ramis, Francesc Rosselló Gil, Josep Rosselló Ordines. Davant tanta parcialitat i equivocació es fa necessària una nova síntesi del freinetisme a casa nostra que, per altra banda, completi també el panorama presentat per Antoni J. Colom en els seus articles sobre els precedents i les experiències de les tècniques Freinet a Mallorca. Pretenem contribuir a aquesta síntesi, limitant-nos, però, en aquesta ocasió, a aclarir els antecedents de Freinet a les Illes.

Abstract

Some five years ago a book was published in Salamanca. This book was meant to be the first complet study on the “Spanish Freinetian movement in the 1930's”. What is said in that study about the Balearics is very uncomplete and there are some errors. Its author devotes six pages to introduce teachers Andrés Borelin Anglade (sic), Juan Bautista Crespí Cànaves, Pedro Crespí Cànaves, Miguel Deyá Palerm and Teodoro Terrés Lladó. He does not mention at all other Majorcan teachers who undoubtedly were within the orbit of Freinet, such as Joan Baptista Munar Ramis, Francesc Rosselló Gil, Josep Rosselló Ordines. In front of such partiality and blunder a new synthesis on Freinetism here in Majorca is badly needed, which, on the other hand, gives a final touch to the overview presented by Antoni J. Colom in his articles on the premises and experiences of Freinet techniques in Majorca. We pretend to contribute to this synthesis, only by trying to clarify the antecedents of Freinet in the Balearic Islands.

Introducció

Fa cosa de cinc anys va aparèixer a Salamanca un llibre que pretenia ser *el primer estudio completo sobre el movimiento freinetiano español de los años 30 del siglo XX*.¹ El que allí es diu sobre la “provincia de Mallorca” de la “región de Baleares” és molt incomplet i conté alguns errors. L'autor dedica sis pàgines a presentar els mestres Andrés Borelin Anglade (sic), Juan Bautista Crespí Canáves (sic), Pedro Crespí Canáves (sic), Miguel Deyá Palerm i Teodoro Terrés Lladó. No diu una sola paraula d'altres mestres mallorquins que indubtablement van estar dins l'òrbita de Freinet, com són Joan Baptista

Munar Ramis, Francesc Rosselló Gil i Josep Rosselló Ordines. Davant tanta

¹ José Luis HERNÁNDEZ HUERTA: *La influencia de Celestin Freinet en España durante la década de 1930. Maestros, escuelas y cuadernos escolares*. Salamanca: Globalia Ediciones Anthea, 2005, 21.

parcialitat i equivocació es fa necessària una nova síntesi del freinetisme a casa nostra que, per altra banda, completi també el panorama presentat per Antoni J. Colom en els articles sobre els precedents i les experiències de les tècniques Freinet a Mallorca.² Pretenem contribuir a aquesta síntesi, limitant-nos, però, en aquesta ocasió, a aclarir els antecedents de Freinet a les Illes. Posem com a llinar el començament de 1934 en que va aparèixer *Consell*, inequívocament freinetista i vinculada a la *Cooperativa Española de la Técnica Freinet*.³

Abans d'emprendre aquesta tasca és pertinent fer algunes consideracions sobre el sentit general de la pedagogia de Freinet. Ell mai no va presentar les seves tècniques com un mètodefix i definitiu, aplicable a totes les escoles, comparable al mètode de prestigi que exigien undiploma i un cert compromís de fidelitat a la ortodòxia metodològica. Freinet era especialment sensible a la diversitat d'infants i d'escoles existents, i pensava que una educació racional s'havia d'adaptar a l'alumnat, al medi natural i social, i a les necessitats econòmiques de la població on estava ubicat el centre escolar. Només els mestres podien, en definitiva, emprendre aquesta adaptació inventant-se el seu propi "mètode". Per això, afirmava que "la Tècnica Freinet es tan flexible que cadascú l'adapta a les seves possibilitats i a les seves necessitats. No trobareu dues escoles a França, entre les que formen part del nostre grup, que apliquin de la mateixa manera la nostra tècnica, però totes extreuen el màxim d'avantatges, en les condicions en què es troben, del nostre material i de l'esperit que presideix el seu ús pedagògic".⁴ Per això, més que de mètode, Freinet s'estimava més dir que havia establert experimentalment, a base de tempteigs, els principis d'un moviment pedagògic de renovació que, si bé era difícil de definir, es podia identificar per l'esperit que l'animava i pel material que s'emprava segons unes tècniques conformes a aquest esperit.

Quin era aquest esperit que ens permet qualificar de freinetistes a les activitats desenvolupades a una escola? Creiem que, com tota bona teoria pedagògica, es pot resumir amb un lema i aquest és, en el nostre cas, "donar la paraula als infants". Seria, per tant, abusiu atribuir una influència de Freinet a unes experiències en què l'alumne no en fos l'actor protagonista i que només tingués un paper secundari fent simplement de receptor de la paraula dels adults. Les revistes escolars per a infants, però sense infants que hi escriguin, formen part de l'antic règim escolar, l'escolasticisme, diria Freinet, anàleg al despotisme il·lustrat que propugnava el govern per al poble, però sense el poble. Els periòdics freinetistes, en canvi, sorgeixen en un règim escolar de llibertat on s'han tirat per

² Antoni J. COLOM I CAÑELLAS: "Precedentes y experiencias Freinet en Mallorca". J. RUÍZ BERRIO; A. BERNAT MONTESINOS; M. R. DOMÍNGUEZ V. M. JUAN BORROY (eds.): *La educación en España a examen (1898-1998)*. *Jornadas nacionales en conmemoración del centenario del Noventa y ocho*, vol. II. Zaragoza: MEC, Exma. Diputación de Zaragoza, Institución "Fernando el Católico" (CSIC), 435-445.

ANTONI J. COLOM CAÑELLAS: "Freinet a Mallorca. Una revisió". A: *XVI Jornades d'Història del'Educació dels Països Catalans: La renovació pedagògica*. Girona: CCG Edicions, 2003, 155-167.

³ Miquel Jaume Campaner: *Freinet a Mallorca. Miquel Deyà Palerm i l'escola de Consell (1930-1940)*, Palma, Lleonard Muntaner editor, 2001. La cooperativa pot ser coneguda a través del seu butlletí *COLABORACIÓN*, magníficament editat i comentat per Fernando Jiménez Mier Terán: *Freinet en España*. La revista *COLABORACIÓN*, Barcelona, UEB, 1996. Agraïm a l'amic Fernando les orientacions que ens ha donat per escriure aquest article.

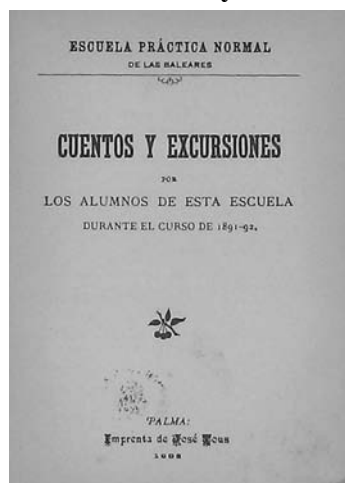
⁴ Premières réalisations d'éducation moderne à l'usage des débutants, des hésitants et des sceptiques. Brochures d'Education Nouvelle Populaire, n°14 (Janvier 1939), 3.

la finestra les tarimes com a símbol de les actituds tancades, rutinàries, academicistes del mestre. És per això que va ser durant la Segona República, quan al carrer i a les escoles es respirava un clima de major llibertat, que es va donar a Espanya, especialment a Catalunya, una verdadera explosió de revistes de caire freinetista.

Quant a les tècniques, seria bo tenir present que no són accessòries a l'esperit del freinetisme, sinó que en constitueixen el fonament. “Tota la nostra pedagogia —escrivia Freinet— és a base d'eines i de tècniques. Són les eines i les tècniques que modifiquen l'atmosfera de la classe vostra, i per consegüent el vostre comportament, i fan possible l'esperit d'alliberament i de formació que és la raó de ser les nostres innovacions”.⁵ Són, tanmateix, eines de treball que, com unes tisores que poden servir per fer un vestit o per ferir algú, han de ser emprades rossellmodernitzar l'escola amb l'objectiu de formar la personalitat dels infants. Quines són aquestes tècniques? Ens limitem a nomenar les principals: la lliçopasseig (*classe-promenade*), el text lliure, la impremta escolar, el dibuix lliure, el llibre de vida (de l'aula), el periòdic escolar (*journal scolaire*), la correspondència interescolar motivada, el fitxer autocorrectiu, la gestió cooperativa, l'ús de la radio i el cinema... Aquestes tècniques rarament s'apliquen aïlladament sinó que es combinen de moltes maneres possibles que ara no és el moment de precisar.

Seguint aquestes consideracions presentarem per ordre cronològic tots els assajos o tempteigs, reeixits o no, de realització d'una publicació escolar en què es pugui constatar lapràctica de les tècniques de Freinet amb l'esperit de la seva pedagogia.

Precedents llunyans

Cuentos y excursiones (1892)

Amb aquest títol Miquel Porcel Riera va publicar l'any 1892 un llibret que contenia cinquanta-vuit composicions fetes per alumnes de l'Escola de Pràctiques annexa a la Normal de Palma durant el curs 1891-92.⁶ Els escrits van signats pels joves autors y Porcel

⁵ C. FREINET; R. SALENGROS: *Modernitzar l'escola*. Barcelona: Editorial Estela, 1971, 36.

⁶ ESCUELA PRÁCTICA NORMAL PRÁCTICA DE BALEARES: *Cuentos y excursiones por los alumnos de esta*

figura només com a autor del pròleg on explica els motius que el van impulsar a dur a terme aquesta experiència que ha estat considerada com a precedent del freinetisme.⁷ Donada la influència que Porcel, com a professor de la Normal, va exercir sobre els mestres de les Balears, és pertinent conèixer el que pensava sobre l'escriptura de textos per part dels infants. En els seus apunts de *Teoría de l'escriptura*, assignatura de la qual era professor, dedica la darrera lliçó a analitzar i valorar les composicions originals dels nens, lliçó que reproduïm sencera per la dificultat d'accedir al llibre poc conegut on, per cert, utilitza l'acrònim Emilio Guerra y Crelp.

LECCIÓN 60ª

1. Composiciones originales de los niños. – Gran medio de educación y de obtener rápidos adelantos en el estudio, es hacer que los niños se dediquen a escribir lo que ven, lo que piensan, lo que sienten, sin trabas de ninguna clase. Las excursiones, las explicaciones, el recreo, las lecciones, el tiempo, los muebles, el campo, las visitas, pueden ser objeto de innumerables composiciones. Partidarios acérrimos de ellas, las aconsejamos como obligatorias una o dos veces por semana, desde que escriben en pautado de 4ª. No cuesta gran trabajo lograrlo, basta la simple orden del maestro. No hay que temer que salgan todos los niños periodistas, como nos aseguró un encanecido profesor que sucedería, sino que, regularmente, manejarán la pluma con la corrección suficiente para no hacer un desairado papel en la vida social.

2. Sus ventajas. - Las ofrecen mayores que la escritura al dictado, pues forma el lenguaje y acostumbra a la expresión ordenada del pensamiento, estimulan grandemente la atención, despiertan la emulación entre los niños, les comunican facilidad en el aprender, seguridad en el decir y los habitúan a la constante aplicación de sus conocimientos, activando todas las funciones de la inteligencia.

3. Cualidades de los escritos de los niños. - No hay que esperar de ellos obras maestras; distingúense, sin embargo, por la sencillez de la expresión. Las palabras no son escogidas ni empleadas con propiedad, fijanse en los puntos o cualidades más salientes de lo que relatan y omiten la mayoría de detalles. El vocabulario empleado suele ser muy corto, pero siempre proporcional a su grado de instrucción.

4. Las composiciones de la niñez retratan fielmente el estado de su ánimo y señala sus tendencias. – Manifiéstase en las composiciones de los niños sus naturales disposiciones y la fotografía de su carácter. El observador se fija en las razones y en las minuciosidades; el disipado amontona dislates con tal de salir del apuro; el bien educado censurará una falta de urbanidad; el descuidado aplaudirá una grosería; el tierno describirá un paisaje; el de corazón duro una corrida de toros. El educador prudente y juicioso aprovecha estos datos para corregir los defectos morales de uno y alentar al otro por su buen camino, sin descuidar por ello la enseñanza del lenguaje, de la ortografía

escuela durante el curso 1891-92. Palma: José Tous, Palma 1893.

⁷ ANTONI J. COLOM CAÑELLAS: "Precedentes y experiencias Freinet en Mallorca", 436-438. Veg. també, Bernat. SUREDA GARCÍA: "El segon pas. La producció d'obres escolars de lectura a Mallorca (1900-1950)" a *Lectura i escola: Els llibres escolars de lectura dels nostres padrins. Una mostra antològica 1900-1950.* Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2005, 43-45.

y de la caligrafía, capitales asignaturas de aplicación universal y constante.⁸

Miquel Porcel no només va aplicar aquestes idees a l'escola de pràctiques que dirigia sinó també a les colònies escolars que ell mateix va implantar a Mallorca l'any 1893 seguint el model de les que havia organitzat el *Museo Pedagógico Nacional* sota la direcció de Manuel Bartolomé Cossío.⁹ Segons aquest model l'escriptura d'un diari il·lustrat amb dibuixos per part de cada un dels colons era una pràctica gairebé inseparable dels passeigs, visites o excursions que es feien cada dia.¹⁰ Porcel aconsellava que es donés una total llibertat per escriure el que cada un volgués sobre el que havia fet el dia anterior sabent no gensmenys que

Dicho diario no es ni podrás serlo jamás, una obra literaria. De ser correcto acusaría la intervención de una mano ajena y perdería toda su importancia, pues importante es en mi pobre concepto un escrito que, como un espejo, refleja la situación de ánimo, tendencias y carácter del niño, a pesar de la rusticidad de las formas, desaliño ortográfico y expresión de dudoso sentido.¹¹

Tot i que, estrictament parlant, aquestes composicions infantils de final del segle XIX no responen a les característiques de la tècnica del text lliure; encara que el diari dels colons no sigui pròpiament un *livre de vie*; malgrat que les lliçons ocasionals que es feien a passeigs i excursions no siguin exactament el mateix que les *promenades scolaires*; amb tot i això, aquestes experiències de l'escola annexa de Palma i de les colònies escolars tenen com un aire de família amb l'esperit que inspirava la manera de fer de Freinet a les seves escoles. Per la qual cosa poden ser considerades com a precedents i, certament, per la enorme influència que Porcel va tenir sobre el magisteri balear, van preparar el terreny per a la recepció de les tècniques Freinet a la nostra terra.

Alma lírica (ca. 1900)

Màrius Verdaguier Travessí (1885-1963) a *La ciutat esvaïda* dedica unes saboroses pàgines a contar com, essent estudiant a l'Institut Balear, va tenir la idea de fer una revista amb la capçalera *Alma lírica* que, cinquanta anys després, considerava el títol "més cursi i més inapropiat que podia idear-se per a la nostra revista infantil."¹² Va presentar la iniciativa a un grupet de condeixebles a la vegada que els informava de la manera de fabricar artesanalment un aparell multicopista amb caixes de cigars, gelatina i altres ingredients, seguint les instruccions que havia llegit a *La Nature*.¹³ La proposta va ser

⁸ Miquel PORCEL I RIERA (Emilio Guerra y Crep): *Apuntes de Teoría de la escritura arreglados al programa vigente en la Escuela Normal de Maestros*. Palma: Imprenta de J. Tous, 1893, 232-234.

⁹ Les primeres colònies escolars dirigides per Porcel han estat objecte d'un estudi minuciós a la nostra comunicació "Les colònies escolars al Port de Sóller (1893-1936)" presentada a les IV Jornades d'Estudis Locals celebrades a Sóller els dies 6 i 7 de novembre 2009 (en premsa).

¹⁰ Cossío va estar molt interessat en explicar aquesta pràctica. Manuel B COSSÍO: *La primera colonia escolar de Madrid*. Madrid: Fortanet, 1888. Part d'aquest llibre està recollit a Manuel B COSSÍO: *Una antología pedagógica*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, 1985, 327-345. Del mateix autor veg. també "Las colonias escolares de vacaciones". *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza* Año XII, núm. 277 (31 Agosto 1888), 205-210; 217-219

¹¹ Memòria de la colònia de 1893 conservada a l'Arxiu General del Consell de Mallorca, sign. X-904/83.

¹² Màrius VERDAGUER: *La ciutat esvaïda*. Palma: Editorial Moll, 1977, 146-148. Referim la traducció de Nina Moll de l'original, en castellà, *La ciudad desvanecida*, publicat l'any 1953. Hi ha una relació dels seus escrits a Luis ALEMANY VICH: "Escritores baleares. Fichas bio-bibliográficas". *Estafeta literaria*, núms. 426-427-428 (15 septiembre 1969).

¹³ *La Nature* era una revista francesa que tenia com a objectiu la divulgació dels coneixements científics.

acollida amb entusiasme pels condeixebles que immediatament s'organitzaren: Màrius Verdaguer com a director, Ramon Morey com a secretari, i Francesc Bello, Baltasar Samper¹⁴ i Joan Bauzá¹⁵ com a redactors. Hi col·laboraren també altres condeixebles entre els quals hi havia Miquel Ferrà,¹⁶ "l'únic que demostrà una sensatesa literària, gairebé impròpia dels seus pocs anys."

El grupet de companys que començaren a "jugar a literatura" escolliren com a lloc de trobada per fer la revista el porxo de l'Hospital Civil, centre on vivia i treballava el pare de Ramon Morey. L'aparell multicopista era tan rudimentari que només permetia el tiratge de sis exemplars, cosa que no preocupava gaire als redactors de la revista perquè procuraven que circulés de mà en mà entre els "subscriptors". Verdaguer no recordava quants números es van imprimir ni la data d'inici de la publicació de la revista, però recordava, en canvi, que a l'editorial del primer número Ramon Morey explicava que les intencions del grup eren donar sortida a *nuestros anhelos literarios, nuestros sueños y nuestras esperanzas que no se resignaban a naufragar en el materialismo imperante*.

Es coneixen molt poques revistes infantils fetes per alumnes sense el guiatge d'un mestre. Certament, però, no era la primera d'aquestes característiques ja que en una data tan remota com el 1869 Estanislao Zeballos havia fundat "El Colegial" a Buenos Aires.¹⁷ De tota manera, en el cas de l'Institut Balear no seria desgavellat suposar que els joves lletraferits van rebre l'estímul o, si més no, el suport del catedràtic de Retòrica i Poètica, Magí Verdaguer Callís, pare de Màrius. En els sis anys que van estudiar a l'Institut Balear, de 1896 a 1902, el tingueren com a professor de *Preceptiva y Composición*, a segon i tercer curs, i de *Historia general de la Literatura*, a cinquè.¹⁸ Sembla versemblant que fos en aquest curs, el cinquè, quan eren més adolescents que infants, que s'engrescaren a fer la revista. Verdaguer diu que ell i els seus companys van sofrir "un atac de romanticisme" i que va ser "dins aquest ambient d'intoxicació per lectures de Gustavo Adolfo Bécquer i de Don Nicomedes Pastor Díaz" que va tenir la idea de publicar la revista.

Si hem inclòs *Alma lírica* entre els precedents del freinetisme a Mallorca no ha estat sense una certa prevenció. Tot fa pensar que, encara que insistentment Verdaguer parli de "infantil" el grup que ell dirigia estava format per adolescents que, a més, realitzaren el seu projecte al marge del centre escolar. En aquestes condicions seria abusiu parlar d'un projecte educatiu amb esperit freinetista. Era simplement una curolla d'adolescents brillants, com mostraria després el seu currículum, que es prengueren la llibertat de fer una revista pel seu compte. Ara bé; ens ha decidit a tenir-la en consideració el fet que dos dels

Havia estat fundada l'any 1873 per Gaston Tissandier.

¹⁴ Baltasar Samper Marquès (1888-1966) va ser músic, folklorista i crític musical. Veg. Josep MASSOT I MUNTANER.; *De la guerra i de l'exili. Mallorca, Montserrat, França, Mèxic (1936-1975)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, 277-313.

¹⁵ Joan Bauçà Guanyabens (1886-1944), pintor que va exercir també de crític d'art al diari *L'Almudaina* des de 1923.

¹⁶ Miquel R. Ferrà Juan (1885-1947), poeta, assagista i crític literari. Veg. l'excel·lent biografia de, Francesc LLEDÓ I ROTGER: *El pont de mar blava. Vida i obra de Miquel Ferrà*. Edicions UIB – Institut d'Estudis Balearics – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 20.

¹⁷ Félix COLUCCIO; Aníbal DEL PINO; Enrique GARCÍA ROSSI: *Los periódicos escolares*. Buenos Aires: Librería y Editorial El Ateneo, 1945.

¹⁸ Xavier F. DEL HOYO BERNAT: "Institut 1836-1968: notícies i imatges", a *Josep Font i Trias (1913-2000)*. Palma: Institut d'Estudis Balearics, num. 86/87 (octubre 2006 – abril 2007), 262-263.

redactors van ser mestres que van influir en la formació d'altres mestres. Francesc Bello Serrano, mestre de la promoció 1911-1914 de l'Escola Superior de Magisteri, va ser catedràtic de Pedagogia a l'Escola Normal de Palma i va col·laborar en l'organització d'activitats de formació en el Museu Pedagògic Provincial, del qual era director el seu company de promoció Joan Capó Valls de Padrinas.¹⁹

L'altre mestre, Ramon Morey Antich, va difondre a Mallorca el sistema de l'educació pel ritme segons el mètode de Émile Jacques-Dalcroze, mètode que va conèixer els estius de 1915 i 1916 assistint als cursos intensius dirigits per Joan Llongueras al Palau de la Música de Barcelona.²⁰ En aquestes estades va fer la coneixença d'Alexandre Galí Coll i Artur Martorell Bisbal, lligats al Consell de Pedagogia de la Mancomunitat, que van fer que Ramon Morey formés part del cos de redacció de la prestigiosa revista pedagògica *Bulletí dels Mestres*.²¹

Morey va donar a conèixer al mestre Miquel Deyà, el principal divulgador de les tècniques Freinet a Mallorca, la revista escolar que Artur Martorell havia impulsat a les escoles Domènech de Barcelona.²² Finalment, no cal oblidar que Ramon Morey, com es dedueix de la seva col·laboració a *Alma lírica*, sabia des de principis de segle com fer un aparell multicopista d'una manera casolana i com utilitzar-lo. No seria estrany que alguna vegada en parlés als seus col·legues quan, als anys trenta, començaren a descobrir allò que feia tan temps ell ja coneixia.

Educacionista (1912-1913)

Amb aquesta capçalera el 25 de juliol de 1912 va aparèixer a Lluçmajor una revista de la qual era director i propietari Rufino Carpena Montesinos, un mestre del qual s'ha dit que *era partidari d'una pedagogia activa que defugís el memorisme; emprà les excursions com a mitjà educatiu i instructiu; es preocupà de l'educació moral dels infants i de formar persones reflexives i conscients en una línia pedagògica que avui tindria, encara no poca actualitat ...*²³

¹⁹ Sobre Bello hi ha referències disperses a Jaume OLIVER JAUME: *Escola i Societat*. Palma: Moll, 1978; Sobre Capó i el Museu Pedagògic provincial veg. Miquel DEYÀ PALERM: *Joan Capó. Inspector d'ensenyament primari*. Palma: Gràfiques Miramar, 1988; ANTONI J. COLOM CAÑELLAS: *Joan Capó Valls de Padrinas. Un temps, uns fets*. Palma: Universitat de les Illes Balears, 1993.

²⁰ Francesca COMAS RUBÍ: "La pedagogia musical a Mallorca, La introducció del mètode d'educació pel ritme d'Émile Jacques-Dalcroze (1909-1922), *Educació i cultura*, 10 (1997?), 39-49.

²¹ Ramon Morey Antich (1885-1944) s'havia format com a mestre a l'Escola Normal de Mestres de Palma i a la de Barcelona, com alumne lliure, on obtingué el títol de mestre superior l'any 1906. Exercí a les escoles de Santa Maria del Camí (1910-1918), a la graduada de Binissalem (1918-1934) i a la graduada de Santa Catalina, de Palma (1934-1944). Per a més informació veg. Miquel JAUME CAMPANER: "Artur Martorell i els seus amics de Mallorca". *Lluc*, núm 784 (1995), 32-39; "La delegació mallorquina de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana", a *El nostre patrimoni cultural: el català patrimoni de Mallorca*. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana, 1997, 117-128; "L'Associació Catòlica de Mestres Nacionals de Balears (1923-1943)". *Estudis Baleàrics*, núm. 86/87 (Oct. 2006 / abril 2007), 181-196.

²² *Escola: arxiu de les Escoles Domènech de Barcelona* (1920-1921). Se'n publicaren 7 números des de l'octubre de 1920 fins l'abril de 1921. Morey va regalar a Miquel Deyà els números 1, 3, 4 i el doble 6-7 d'aquesta revista hectografiada que acollia redaccions de l'alumnat-

²³ Jaume OLIVER: *Escola i Societat*, 26-27. Sobre Carpena i *Educacionista* veg. també Antoni Antoni J. COLOM i CAÑELLAS: "Precedentes y experiencias Freinet en Mallorca", 438-439, corregint la durada de la publicació que estima en sis mesos, i Rafael GARCERÁN AULET: "La herencia institucionista y la enseñanza activa en Mallorca." *Educació i Cultura*, núm. 18 (2005), 64-69.

En el primer número *Educacionista* es presenta com a revista quincenal ilustrada i s'anuncia que *colaborarán en ella varios niños de la 1ª escuela nacional de niños de Luchmayor*. Es defineix com a *defensor de los verdaderos intereses morales y materiales de la localidad y auxiliador de la educación y cultura que siembran el bien por doquiera*. A la portada hi ha una breu semblança del mestre, amb fotografia inclosa, a càrrec d'Antoni Oliver Sastre, un jove de 17 anys, que diu que el Sr. Carpena *quisiera que EDUCACIONISTA fuera un periódico colaborado en su mayor parte por niños de ésta y otras Escuelas, a fin de engrandecer el entusiasmo de la enseñanza*. A l'editorial de presentació el mestre expressa: *Por el presente número, que sirve de muestra, se verá la lectura que contendrá. Llevará, a lo menos, un grabado cada vez. En EDUCACIONISTA no se pondrán anuncios comerciales. Sus páginas, como las de hoy, contendrán pensamientos pedagógicos, sentencias, máximas, anécdotas, cuentecitos cortos, composiciones de niños, en letra gruesa, legible fácilmente por otros niños*.²⁴

Especialment interessant és el número 8, del 10 de novembre de 1912, que inclou una llista de setanta cinc col·laboracions de nins dels quals s'esmenta el nom, l'edat i el títol de la composició. Per aquesta relació sabem que la mitjana d'edat dels alumnes era de 10 anys, oscil·lava entre els 5 i els 15, que només hi van participar tres nines. Quant als temes, crida l'atenció que un 21% són cartes i que només una d'elles estava destinada a intercanvi. A tall d'exemple, transcrivim els títols més significatius: "Carta de queja al maestro", "Carreras de caballos", "Las hondas", "El Arenal", "Excursión a Gracia", "Excursión familiar a Bellver", "La fiesta del 1º de mayo en Luchmayor", "Mi pueblo", "Paseo por el campo", "Lo que me ha ocurrido esta mañana", "Las vacaciones", "Primer día de clase" ...

²⁴ La revista no es venia en números solts sinó que per obtenir-la s'havia de ser subscriptor. Els dotze primers números es van enquadernar i es venien com a llibre amb el títol *Educacionista. Seis meses de labor patriótica, educacional*. Es conserva un exemplar a la Biblioteca Balear del Monestir de La Real.

En el darrer número localitzat, el número 17 corresponent al mes de juny de 1913, figura a la capçalera que havia passat a ser una *revista mensual ilustrada* i es diu que *colaboran en ella distinguidos educacionistas de uno y otro sexo de España y América y niños de Escuelas nacionales*. Cal suposar que *Educacionista* va tenir una difusió considerable ja que tenia representants a Argentina, Cuba, Chile, Mèxic, Puerto Rico i, dins el territori espanyol, a Barcelona, Girona, València, Salamanca, Madrid, Alcañiz (Teruel), Palma, Muro, Inca, Sóller i Manacor. Entre aquests representants hi havia dos grans mestres, autors d'interessants obres pedagògiques, amb qui Carpena tenia una certa relació d'amistat: Josep Dalmau Carles²⁵ i Joan Benejam Vives.²⁶ Aquest darrer mestre havia engegat a Ciutadella un *periódico para la enseñanza de niños y adultos* del qual va sortir el primer número el dia 1 de gener de 1901 i va subsistir fins a final de l'any 1904. *El Buen Amigo*, que així es deia la revista menorquina, però, a diferència de la revista llucmajorera, no contenia textos escrits per alumnes.²⁷

En la gènesi de *Educacionista* no hi ha que descartar la hipòtesi d'una influència de la República Argentina on el periodisme escolar anava prenent força²⁸ durant els anys que Carpena va estar en aquell país.²⁹ I pel que fa al seu final, en data incerta però en tot cas posterior al juny de 1913, sembla que va desistir d'editar la revista per raons econòmiques ja que només en mig any el mestre havia perdut en aquest afer 1.500 pessetes.³⁰

La utilització dels passeigs i excursions escolars com a recurs educatiu, el mètode de lectura i escriptura simultània, la publicació de redaccions infantils més o manco espontànies sobre temes del seu interès... certament són pràctiques afins a les tècniques Freinet. No és cap desbarat, per tant, qualificar el projecte de Rufino Carpena com un llunyà precedent del freinetisme a Mallorca, però sí que ho és un desbarat sostenir que no és a Catalunya al voltant dels anys trenta, sinó a Lluçmajor, l'any 1912, quan per primera

²⁵ Sobre aquest mestre veg, Salvador ASSO COLL: *Biografía del mestre Josep Dalmau Carles*. Girona, 2007.

²⁶ Benejam era el corresponsal a Cuba on, una vegada jubilat, havia anat a reunir-se amb alguns dels seus fills que hi residien. Isabel. VILAFRANCA I MANGUÁN: "Joan Benejam Vives (1846-1922): Un mestre menorquí a l'avantguarda pedagògica". *Revista Catalana de Pedagogia*. Barcelona: Societat Catalana de Pedagogia, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, Volum 1, (2002), 320. Veg. també Pere ALZINA SEGUÍ: "Joan Benejam: un mestre avançat al seu temps". *Publicacions des Born. Treballs de la Secció d'Estudis*, núm 9. Ciutadella: Cercle Artístic (2001), pàg. 89-101.

²⁷ Benejam el presentava amb aquests termes: Es un periódico infantil ilustrado que comprende cinco series o volúmenes de variada y amena lectura donde juegan materias científicas con multitud de curiosidades, cuentos, poesías, anécdotas, etc. etc., todo escrito con sencillez y pureza de conceptos, proporcionando a los niños sabrosa lectura con la que empiezan a ensanchar los horizontes de su inteligencia y los afectos de su corazón. Juan. BENEJAM: *Vida Nueva*. Madrid: Victoriano Suárez / Barcelona: Antonio J. Bastinos, 1908, pàg. III, al final del llibre.

²⁸ Per a les revistes escolars argentines veg. Félix COLUCCIO *et alii*: *Los periódicos escolares* 13-14.

²⁹ Sobre l'estada de Carpena en terres argentines ANTONI J. COLOM CAÑELLAS: (1999) 438, afirma que entre els anys 1904 i 1905 estava a la ciutat de Bahía Blanca (Argentina) on havia fundat un col·legi i Rafael GARCERAN AULET: "La herencia institucionalista ...", 65, diu que va estar durant cinc anys *en el colegio hispano argentino de Buenos Aires*. Per una nota apareguda a *Educacionista* sabem que va fundar i dirigir el *Colegio Hispano-Argentino* per al qual va escriure un reglament editat a Buenos Aires l'any 1906. Era un centre escolar amb alumnes interns i externs on l'ensenyament estava graduat en sis seccions des del parvulari fins al final dels estudis primaris.

³⁰ *El Magisterio Español*, 4058 (13 enero 1913), citat a Antonio. CHECA GODOY: *Historia de la prensa pedagógica en España*, Universidad de Sevilla, 2002, 184

vegada “s’aplicà el freinetisme” a l’Estat espanyol.³¹ Els alumnes de Carpena no sabien res de la impremta on es donava a tirar la revista, la casa Amengual y Muntaner, de Palma, i no participaven en les tasques de composició, impressió, il·lustració, enquadernació, publicitat i venda dels periòdics, tasques que caracteritzen la tècnica Freinet de la impremta a l’escola.

Infantívol (1920-1921)

L’octubre de 1920 va sortir de l’Escola Nacional masculina de Sineu el primer número d’una revista que duia com a capçalera *Infantívol: Revista para Niños* on s’hi especificava que estava subjecte a l’acensura eclesiàstica.³² El mestre que estava al capdavant d’aquesta publicació era el felanitxer Miquel Riera Perelló que, després d’estar un any a l’escola d’Argelaga (Tarragona), es va traslladar a la de Sineu (Mallorca) el 24 de

³¹ ANTONI J. COLOM CAÑELLAS: “Un cas d’influència institucionista a Mallorca: Els inicis de l’activisme escolar”. *Lluc*, núm. 693, (setembre / octubre 1980), 22. En el mateix sentit diu GARCERAN 2005, p. 68, que *Cataluña se ha considerado como el primer lugar de España donde se ha aplicado el freinetismo en los años treinta. En cambio, en Lucmajor, Rufino Carpena lleva una revista —El Educacionista— en 1912, cuando Freinet tenía tan solo 15 años y no pensaba ni en revistas, ni en libros de texto (sic) ni en imprentas*

³² Joana M. VANRELL BELTRAN: *Infantívol de Miquel Riera*. Arxiu Història de l’Educació de la Facultat d’Educació, Treball inèdit presentat al Departament de Ciències de l’Educació. sign. 7/122. Universitat de les Illes Balears, 1996. L’autora informa que amb la mateixa capçalera *Infantívol* va existir una altra revista infantil impresa a Sòller per iniciativa de Gabriel Capó Valls de Padrinas, germà de l’inspector Joan i director de La Escuela Bella, de Palma. No consta que la revista inclogués escrits dels escolars. Veg. *El Magisterio Balear* núm. 40 (5-10-1912), 316.

febrer de 1917.³³ Va ser un dels mestres escollits per assistir al curs de perfeccionament per a mestres celebrat l'estiu de 1919 sota la direcció de l'inspector Joan Capó Valls de Padrinas. Com que el curs s'inicià a Sineu, per passar després a Lluç i a Felanitx, el mestre Riera tingué un cert protagonisme. El dia 6 d'agost, immediatament després de la inauguració oficial del curs, els mestres participants visitaren la seva escola magníficament decorada i, a la tarda, el mestre de Sineu va explicar als companys la manera d'ensenyar a l'alumnat la construcció de mapes en relleu i, en pocs minuts, en va fer un davant ells utilitzant serradís. El dia 19, ja a Felanitx, Miquel Riera va donar una lliçó sobre la manera de decorar una escola. Entre els mestres assistents a aquest curs memorable hi havia dos futurs impulsors de revistes freinetistes, Joan Baptista Crespí Cànaves i Josep Rosselló Ordines.³⁴

Es conserva una col·lecció completa d'*Infantívol* que consta de quinze números que van des del primer d'octubre de 1920 fins al primer de maig de 1921.³⁵ Són un total de 128 pàgines impreses, grandària 26 x 17, que contenen 167 il·lustracions de les quals vint-i-una, un 12,57%, són del mestre Miquel Riera i vint-i-dues, un 13,17%, són dibuixos fets per alumnes. Quant als textos, d'un total de 249 escrits, prop de la meitat, un 44,58%, provenen d'alumnes que signen la seva redacció i la resta són escrits sense signar, probablement del mestre, o textos de col·laboradors adults com Ivon (Joan Capó), L'Avi, Roseta del Bosc, Petit Demòfil, Pinzell Gros...

La revista està estructurada en diverses seccions: "Nota educativa", "Del mundo de los grandes",³⁶ "Rondaies i Cuentos", "Poesia", "Pàgina Infantil", "Historietes Gràfiques", "La nostra terra", "Pàgina científica" i "Para las niñas".

Crida poderosament l'atenció que la majoria d'escrits infantils, un 61,26%, siguin de nenes i que un alt percentatge (45,26 %) vingui de col·legis religiosos de Mallorca. Més notable és encara que la procedència dels petits col·laboradors sigui de 52 poblacions diferents i que només hi hagi un text redactat per un alumne de Sineu.

No es pot dir, per tant, que *Infantívol* fos una revista "de" l'escola nacional de Sineu ja que aquesta escola era exclusivament l'adreça administrativa on el mestre Miquel Riera rebia els textos i dibuixos d'alumnes d'altres escoles de les Balears i d'altres indrets com Alacant (País Valencià) o Vilassar de Mar (Catalunya).

Per estimular la participació dels escolars *Infantívol* va organitzar dos concursos de redaccions que tingueren una bona acollida. Al número de 1 d'octubre de 1920 es convocava el primer amb els següents termes:

Para niños.

El mes de Septiembre es el mes de la vendimia. Describase la

³³ Miquel Riera Perelló va néixer el 8 de novembre de 1881 a Felanitx. Tenia el títol de mestre superior des del 17 de novembre de 1922. L'agost de 1933 es va traslladar a la graduada "Pere Garau" de Palma on romangué un curs (1933-34) i a la graduada "Alexandre Rosselló" (1934-40). El full de serveis es conserva a l'Arxiu Museu de l'Educació de les Illes Balears (AMEIB), a Inca, al personal del qual agraïm la seva exquisida amabilitat. Veg. també Francesca COMAS: *Els viatges pedagògics i la renovació educativa. Les relacions de la JAE amb les Balears*. Palma: Documenta Balear, 2007, 188

³⁴ Cursillo de perfeccionamiento para maestros. Sineu-Lluç-Felanitx. Sóller: Imprenta de "La Sinceridad", 1920.

³⁵ *Infantívol. Revista para niños*. Sóller: Impr. de la Sinceridad, 1920-1921.

³⁶ A partir del núm. 9 la secció, dedicada l'educació cívica, passa a dir-se "Nota social".

recolección de la uva y la fabricación del vino. Puede acompañarse de dibujos y esquemas sencillos.

Se concederán dos premios para los niños de ocho a diez años y otros dos para los de once a trece.

Las composiciones premiadas se publicarán en la página infantil.

Para niñas.

Al comenzar el curso se han de pensar las buenas obras que hay que hacer. En el barrio hay una niña pobre, que por tener que ayudar al sostén de su madre, no puede asistir a la escuela. ¿Qué podrán hacer las niñas de la escuela para ayudarla, a fin de que asistiera a clase?

Se darán tres premios a las niñas que den una solución más práctica y caricativa.

En el número 9, corresponent al 1er. de febrer de 1921, es convoca un segon concurs on no hi ha ja la distinció sexista i el tema escollit és més adequat per estimular la imaginació infantil: “Si vos sortissin ales i poguéssiu volar ¿Quin ús en feríeu?” Hi havia tres premis per a les redaccions en castellà i tres per a les fetes en català. D’una cinquantena de composicions només sis es presentaren en la nostra llengua. Era una proporció lleugerament inferior al percentatge de textos en català publicats, un 19,68%, i que, per altra banda, amb dues excepcions, no provenien d’alumnes.

La revista s’acomiajava dels seus lectors el primer de maig de 1921 amb aquestes paraules: *Por motivos de índole particular nos despedimos con el presente número de nuestros pequeños y amables lectores y colaboradores. “Infantívol” está agradecidísimo a la buena acogida que todos le han dispensado desde el primer momento. Tal vez algún día reaparecerá grandemente mejorado y perfeccionado. No decimos adiós, sino hasta la vista.*

Desconexim les raons de tipus personal que van motivar el mestre a abandonar la publicació de la revista. Tampoc no sabem el context en què es va gestar la seva fundació encara que podem conjecturar que va ser en el marc de converses informals en el curs de perfeccionament de l’estiu de 1919. El que sí sabem és que *Infantívol* va ser una experiència coneguda i admirada pel magisteri balear que va percebre una certa semblança amb *El Buen Amigo* de Ciutadella i amb *Educacionista* de Lluçmajor. En el primer número d’*Infantívol* hi ha una nota de reconeixement al mestre Joan Benejam a qui es saluda com *abuelo de todos* perquè va ser *el que publicó en nuestra tierra la primera revista para niños*. Tenia raó en això, però no deia res de la revista llucmajorera que havia estat la primera a Mallorca en incloure redaccions d’escolars dins les seves pàgines. Per compensar aquest oblit Rufino Carpena, destinat aleshores a Vilassar de Mar, va explicar a un alumne seu aquesta similitud i l’alumne va lliurar a *Infantívol* aquesta nota per a la seva publicació:

El INFANTÍVOL es una revista la cual tiene una cierta semejanza al “Educacionista”, revistapublicada en Mallorca hace varios años.

Hoy, al entrar en clase, ví con gran sorpresa la revista que decía INFANTÍVOL. Yo que miré más arriba y vi un papel que decía “Revista para los niños que quieran leerla”. Yo fui al Sr. Carpena y le pregunté qué era aquello, y él me dijo que era una revista que con permiso podríamos leerla. Entonces dije si me la dejaría y él aceptó. Después de leerla vi que se trataba de trabajos de otros niños, y yo me propongo hacer algunos trabajitos para poder ponerlos, si el Sr. Director de este periódico los acepta. SALVADOR

GRAUPERA LLOVERAS (11 años). Vilassar de Mar, 9-XI-20.³⁷

La semblança entre *Infantívol* i *Educacionista* és clara i d'ambdues publicacions es pot dir gairebé el mateix pel que fa a la seva relació amb el freinetisme: en són un precedent remot. Tot i que són fruit d'alguns procediments educatius similars al que utilitzava Freinet, els manca el sentit que aquest va donar a la utilització de la impremta a l'escola tot rebutjant textos impresos fora d'ella. En qualsevol cas, però, són publicacions molt valuoses perquè van començar tímidament a donar la paraula als infants, donació que plasma succintament la finalitat de l'educació segons l'esperit freinetista. En aquest sentit *Infantívol* va obrir camí a altres mestres mallorquins que en la dècada dels trenta s'engrescaren a promoure revistes enles que, més a prop de Freinet, els alumnes participaven més activament en la seva confecció. Miquel Deyà Palerm, un d'aquests mestres, havia vist publicats a *Infantívol* dos articles seus quan, amb 12 anys, era alumne a l'escola de pràctiques annexa a la Normal de Magisteri.³⁸

Liceo Ripoll (Palma 1929)

Sembla que la primera temptativa de fer una revista escolar amb multicopista va ser la de Miquel Deyà Palerm al *Liceo Ripoll*, un centre privat de Palma dirigit administrativament pel seu propietari, Jaume Ripoll Cañellas, i, pedagògicament, per l'inspector Joan Capó.³⁹ El dia 5 de maig de 1929 el mestre Deyà adjuntava en el seu diari de classe un full de propaganda de la casa A. Gestetner (c/ València, 278 – Barcelona) que presumia d'ésser “el primer duplicador del mundo”. Passades les vacances i ja ben començat el curs, el dimecres 27 de novembre de 1929, escriu textualment: *Diari. Iniciació d'un periòdic. Base: no sortirà el primer número fins que tenguem material per fer els dos primers*. Probablement el preu de la màquina i, sobretot, dels clixés i de la tinta va barrar el pas a la utilització de l'aparell multicopista en aquesta i en altres escoles mallorquines. De tota manera, Miquel Deyà hagués pogut construir ell mateix un duplicador econòmic del qual tenia notícia a través d'uns articles apareguts l'agost de 1927 a una prestigiosa revista pedagògica francesa a la qual estava subscrit.⁴⁰ L'autor dels articles donava també la recepta per a la fabricació dels estergits a un preu gairebé cent vegades inferior al valor que tenien en el mercat.⁴¹

La realització d'una revista que contingués dibuixos i redaccions dels alumnes era

³⁷ *Infantívol*, núm. 7 (1 enero 1921), 58.

³⁸ Miquel DEYÀ PALERM: “Resumen de una explicación. Tortugas o quelonios.” *Infantívol*, núm. 6 (15 desembre 1920), p. 48-49; “La leyenda de la hulla”. *Infantívol*, núm. 13 (1 abril 1921), 109.

³⁹ Miquel JAUME CAMPANER: 2001, p. 27-39.

⁴⁰ O. GRADEL: “Fabrication d'un duplicateur”. *Le travail manuel, les sciences experimentales et le cinema a l'école*, núm. 11 (1 agost 1927), 368-369. Deyà era un entusiasta d'aquesta revista a la qual es va subscriure probablement per recomanació de Miquel Porcel. Havia estat fundada l'octubre de 1922. El 1928 va passar a nomenar-se “Magazine scientifique illustré de l'instituteur”. El lema de la revista era *Voir pour apprendre, agir pour comprendre* i pretenia consolidar l'aliança dels treballs manuals amb l'ensenyament del dibuix, la geometria i les ciències naturals.

⁴¹ O. GRADEL: núm. 12 (1 setembre 1927), 401-402. Un estergit és un full de paper, cartolina o metall amb petits forats que formen un dibuix, el qual, en fregar-lo amb l'estergidor, deixa passar pels forats unes pólvores de color que traslladen el dibuix a la superfície on s'ha aplicat (Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans). La recepta que dona O. Gradel és la següent: *Posez chaque feuille de papier de soie sur une feuille de métal bien plane et bien propre et, avec un pinceau plat et large (queue de morue) badigeonnez-le avec une dissolution tiède de 50 gr. de paraffine dans 100 gr. d'essence d'automobile. En s'évaporant l'essence abandonne la paraffine qui imperméabilise le papier.*

una conseqüència lògica de la pràctica de l'ensenyament de la composició que durant el curs 1928-29 havia experimentat seguint les orientacions d'Alexandre Galí, orientacions que mereixen un estudi comparatiu amb el mètode natural que propugnava Freinet. En les llargues converses que tingué amb Galí durant aquell curs, motivades per ser mestre d'un dels seus fills, pogué conèixer de primera ma l'experiència de *La sembra* que cal qualificar com un precedent de Freinet a Catalunya. El mestre català, amb la col·laboració de la seva esposa Josepa Herrera i d'Artur Martorell, havia dissenyat l'edició d'un número extraordinari de la revista *La Sembra* de Terrassa que contenia exclusivament textos lliures de l'alumnat del'escola Vallparadís, de Terrassa, que Galí havia fundat i de la qual n'era el director.⁴² Aquesta experiència està carregada de l'esperit de Freinet com es pot constatar en aquesta descripció que en va fer Llorenç Jou:

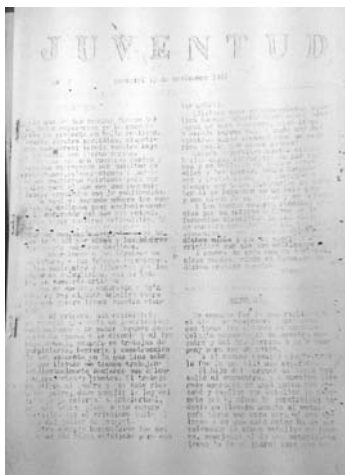
I així els nois —en aquest número extraordinari de “La Sembra”— es presenten tal com són, desiguals en el pensar, sense ortografia a l'escriure. Caminem cap a una època de veritat, i en lloc d'ofrir-nos els nois còpies de versos altisonants o de proses impecables, escriuen per llur compte i expliquen llurs impressions lleugeres, infantívols, davant els espectacles de la natura i els fets de la societat. Ens són agradables els dictats de “La Sembra”, perquè són dels alumnes, no del mestre. Escoltem com parla un noi en els fulls del diari: “Avui ha passat al vespre una cosa de nou que és: que vaig fer enfadar una mica la mama”. ¿No és això pensament i estil d'infant?”⁴³

El tracte amb Galí va obrar en Miquel Deyà “una completa transformació, no sols de la problemàtica de l'ensenyament de la llengua, sinó que em descobriren un meravellós concepte de l'escola com mai no havia escoltat ni llegit.”⁴⁴ Aquesta descoberta i la pràctica del diari a les colònies escolars, seguint el model de Cossío i Porcel, del qual hem parlat més amunt, havia de desembocar prest o tard en la confecció d'un periòdic escolar cosa que succeiria a l'escola de Consell el març de 1933 a la que s'havia traslladat a final del curs 1929-1930. Al *Liceo Ripoll* en Deyà no va tenir temps d'engegar cap revista però allí, no hi ha dubte, vaposar en pràctica alguns procediments propers a les tècniques Freinet: lliçó-passeig, text i dibuix lliure, treball cooperatiu, utilització del cinema, ...

⁴² Alexandre GALÍ COLL: *Historia de les Institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*. Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1982, vol. II, 118-135.

⁴³ Alexandre GALÍ COLL: *Historia de les Institucions ...*, 135

⁴⁴ J. OLIVER JAUME: *Escola i societat ...*, 114-115. Del mateix autor veg. "Galí i Mallorca". A: *Butlletí de la Societat Catalana de Pedagogia*, núm. 1 (1988), pàg. 56-57. Veg. també Freinet a Mallorca, 29-32

Juventud (Montuïri 1931)

El dia primer de novembre va sortir a Montuïri el primer número de *Juventud* com a periòdic escolar del Col·legi “La Inmaculada” que després es diria “Ramon Llull”. Havia estat promogut pel sacerdot i mestre Joan Baptista Munar Ramis que dirigia aquest col·legi que ell mateix havia fundat l’any 1927 ubicant-lo a la sala Mariana, un local annex a la rectoria.⁴⁵ Fins a 1931 admetia només una vintena d’alumnes d’ensenyament primari que haguessin

superat el grau preparatori del mètode cíclic de Porcel i que tenien, per tant, més de set anys. El curs 1931-32 es va incorporar l’ensenyament secundari arribant així a tenir una cinquantena d’alumnes que eren atesos pel vicari Munar i un mestre auxiliar.⁴⁶ A més de l’ensenyament reglat es donaven classes de suport i de preparació per a la prova d’ingrés a l’Institut Balear o a l’Escola de Comerç.

Per la llarga entrevista que Joan Miralles va fer al capellà sabem que “varen sortir devers dotze números” de *Juventud*.⁴⁷ A l’entrevista hi ha una interessant referència al sistema d’impressió. Deia el mestre Munar:

Sa pasta era... aquesta *Etnogràfica* (sic) *La Blanca*, sa marca era *La Blanca*, i llavonses, com que *La Blanca* mos va costar molt, perquè un quilo mos valia devers vuit pessetes, i vuit pessetessaps que eren de moltes en aquell temps!, i un quilo de pasta era molt i llavonses en fèrem noltros amb un... Vaig trobar una fórmula dins un llibre francès, una fórmula per fer aquesta pasta comunicativa, aquesta pasta litogràfica i... que se feia amb

⁴⁵ Joan Baptista Munar Ramis (1902-1974) va ser ordenat sacerdot el 28 de desembre de 1924 i va obtenir el títol de mestre el 14 de març de 1928. Vicari a Montuïri des del 14 de gener de 1925 fins el juny de 1937. Per a més informació veg. Onofre ARBONA I MIRALLES: *Montuïrers que han deixat petjada*. Montuïri: Bona Pau, 2001, 246-247; Gabriel GOMILA JAUME: “Labor pedagògica de Don Juan Bautista Munar en Montuïri (1925-1937).” Arxiu Història de l’Educació de la Facultat d’Educació de la Universitat de les Illes Balears. Treball inèdit presentat al Departament de Ciències de l’Educació el juny de 1977 per a l’assignatura de Història de la Pedagogia impartida per Gabriel Janer Manila, sign. 88/C.

⁴⁶ El primer mestre auxiliar va ser Joan Mayol Veny (1916-1936) al qui va substituir Joan Sampol.

⁴⁷ Joan MIRALLES: *Un poble, un temps*. Palma: Miquel Font Editor, 1995 (2^a ed. ampliada), 420.

glecerina i això, i la vàrem fer noltros, sa pasta, i la teníem dins un caixó de giny. Hi posàvem aquesta pasta, que era com a caramel·lo, i llavonses escrivíem normalment amb tinta especial. Allà xupava sa pasta aquesta, sa pasta xupava sa tinta, quedava es negatiu i llavonses trèiem es positius que volíem. En poríem treure un centenar bé, però més no... ja sortia molt borrós...

48

Hem analitzat els tres primers números de *Juventud*, els únics localitzats, corresponents als mesos de novembre, dia 1 i dia 15, i desembre (dia 8) de 1931. Contenen en total 12 pàgines mecanografiades a doble columna reproduïdes per multicopista amb blanc i negre, sense cap il·lustració. Hi ha trenta tres textos, dels quals menys de la meitat, tretze, estan signats per alumnes que, per l'estil de redacció, semblen ser majors de deu anys. El número 2 està gairebé íntegrament dedicat a l'excursió que van fer el dia 2 de novembre a la possessió de Son Company per veure l'avioneta que havia construït el marquès de Zayas.

Juventud comparteix alguns trets del freinetisme però és molt exagerat dir que va ser "la primera revista freinetista d'Espanya" i que "el freinetisme de Mossèn Joan Baptista Munar i Ramis s'evidencia com uns dels primers d'Espanya, la pràctica del qual, si fa no fa, es desenvolupa al mateix temps que els considerats fins ara primers freinetistes d'Espanya."⁴⁹ El professor Colom es basa per fer aquestes sorprenents afirmacions en les declaracions d'un antic alumne, Joan Mateu Oliver, que parlant de la impremta no es referia a la de *Juventud* sinó a la que es va emprar per editar la revista *Alborada*, aquesta sí clarament freinetista, a partir de novembre de 1934.⁵⁰

En la mesura que no era simplement una revista per als alumnes, sinó feta en bona part per ells com a eina d'aprenentatge, pot ser considerada com un precedent del freinetisme. Efectivament, la revista era concebuda "más bien una hoja de clase que un periódico de calle" i en l'editorial de presentació s'anunciava que "servirá de aprendizaje al mismo tiempo que para dar a conocer vuestros progresos a vuestras familias que se esfuerzan para vuestro bien." La lliçó-passeig i les "inventives" com es deien el textos lliures, l'ús de projeccions i del cinema ... eren procediments certament freinetistes, però no exclusivament ja que les compartien altres corrents de l'educació nova. En el cas de Joan Baptista Munar el motor de la majoria de les seves iniciatives era la pedagogia de Manuel Siurot i de Manuel Manjón que coneixia molt bé.⁵¹

Al llindar de la recepció de Freinet a les Balears.

Immediatament abans de la introducció durant el curs 1933-34 de la impremta

⁴⁸ Id. id. El llibre francès que s'esmenta ben bé podria ser *Recettes Artisanas et Techniques* que havia editat a Paris a *La Maison de la Bonne Presse* l'any 1923. A les 41-43 hi ha tres receptes diferents de *pâtes apolycopier*.

⁴⁹ ANTONI J. COLOM CAÑELLAS: "Freinet a Mallorca. Una revisió", 167.

⁵⁰ Entrevista de Gabriel Gomila Jaume inclosa en el treball citat més amunt (nota 46).

⁵¹ Va tenir tractes amb aquests mestres catòlics que fins i tot li demanaren, segons una confidència que va fer a un antic alumne, que col·laborés en alguna de les publicacions periòdiques que dirigien. "Esto solamente lo saben pocas personas. Era una de estas intimidades que tenía conmigo. Me han ofrecido cinco duros —me dijo— y yo me he asustado, porque en la actualidad para escribir solamente gana cinco duros don Gabriel Alomar que escribe en "El Día" y es considerado como las mejores plumas" (Entrevista a Joan Mateu Oliver, reproduïda a GOMILA JAUME, 1977).

Freinet en algunes escoles de Mallorca, es van publicar a les Illes set periòdics escolars que s'imprimien amb multicopista de tipus hectogràfic o roneogràfic (ciclostil). No hem pogut esbrinar en tots els casos la tècnica exacta d'impressió ni tampoc si la premsa era artesanal o adquirida en una casa comercial. Probablement van fer ús d'una fórmula casolana que publicaria *El Magisterio Balear* probablement per iniciativa del seu director Francesc Rosselló Gil, un personatge clau dins la història del freinetisme a les Illes.⁵²

Des de les pàgines de *El Magisterio Balear* va donar a conèixer puntualment als seus col·legues tota quanta publicació escolar hi va haver a les Illes, a més d'animar-los a intercanviar llurs periòdics. Ara bé; en el mateix número de dia 31 de juliol de 1933 i a la mateixa pàgina en que apareixia la recepta, Rosselló Gil donava compte de les revistes

⁵² Francesc Rosselló Gil va néixer a Agramunt (Lleida) el 9 de juliol de 1896. Després d'estudiar Batxillerat i Magisteri a l'Escola Normal de Barcelona va obtenir el títol de mestre el 17 d'octubre de 1918. Va exercir de mestre a S'Estanyol (febrer 1919), Darmós (Tarragona) des del 16 de febrer de 1919 fins al 31 d'agost de 1923, Sencelles (1923-1928), Sa Casa Blanca (1923-1933) i a l'Escola Graduada de Llevant des de l'11 de maig de 1933 fins al 21 de setembre de 1940 en què va ser suspès de càrrec i sou per la nefasta depuració ideològica del primer franquisme. Rosselló Gil és autor de *El dibujo en la Primera Enseñanza. Orientaciones sobre su empleo -Utilidad y resultado*, Palma, Vda. de S. Pizá, 1933, 38 on afirma, com Freinet, la preeminència del dibuix lliure. Segurament va ser ell qui va fer reproduir l'article de Herminio Almedros "La imprenta en la escuela". *El Magisterio Balear* (25 setembre 1933), 291-292. A més, Rosselló va poder assistir de jove, cap a l'any 1917, a les classes de Composició Tipogràfica que donava Joaquim Ballester a l'Institut de les Arts del Llibre, a Barcelona, gràcies a l'amistat que tenia amb Joaquim Freixes Saurí, també professor d'aquell Institut, com es diu a F. ROSELLÓ GIL: "La imprenta en la escuela", *El Magisterio Balear*, 28 julio 1934, 238.

Per a més informació vegeu Santiago MIRÓ: *Maestros depurados en Baleares durante la Guerra Civil*, Palma Leonard Muntaner Editor, 1998, 162-164.

Maria CANAVES NADAL; Joana SERRA SOLER; Maria Antònia SERRA TUGORES: *Francesc Rosselló i Gil i Margalida Bordoy i Sansó*. Palma: Servei de Publicacions de la Universitat de les Illes Balears, 1997

escolars que formaven part de l'exposició organitzada pel Museu Pedagògic Provincial. Eren *Nuestra Escuela* d'Alaior, *Nins* de Pòrtol (Marratxí), *Vida rural* de La Murtera (Manacor), *Revista escolar* de Valldemossa, *L'Escola* de Consell, *Ideas* de Santa Eugènia i *Trabajo infantil* d'Alaró.⁵³

Francesc Rosselló Gil

Els mestres impulsors d'aquestes publicacions, per tant, coneixien abans, aproximadament des del començament de 1933, la recepta del que en un altre lloc Rosselló qualificava de *aparato de moda multicopista*. Com arribaren aquests set mestres en un període no superior a sis mesos a engegar llurs periòdics escolars? Potser tindriem la resposta si trobéssim una bona ressenya o, millor, el text mateix de la conferència que Rosselló Gil va donar el dia 20 d'abril de 1935 a L'Ateneu de Palma on *leyó un extenso trabajo preliminar del verdadero cuerpo de su conferencia: "Revistas escolares", presentando dibujos aclaratorios, revistas escolares de diferentes facturas, trabajos en linóleo —de los efectuados en la graduada de "Levante y en la unitaria de Consell— y el fruto real de un intercambio escolar.*⁵⁴ Avui per avui encara és una incògnita, però ens aventurem a avançar algunes hipòtesis.

Pensem que alguns mestres de les Illes van assistir a les Escoles d'Estiu de la Generalitat de Catalunya on hi hagué un espai dedicat als periòdics infantils. A la de 1931 el mestre Jaume Farré Vidal va donar una lliçó pràctica sobre "Com es fa un periòdic escolar".⁵⁵ A l'Escola d'Estiu de 1932 hi va haver "una exposició de llibres per a infants i

⁵³ *El Magisterio Balear*, núm. 453 (31 julio 1933), 230, esmenta només *Nini* (sic), *Vida Rural* i *Revista Escolar* afegint un enutjós etc. que nosaltres completem amb el nom de les revistes de les quals ens consta que tenien intercanvi amb altres revistes.

⁵⁴ "La Fiesta del Libro. Exposición de libros escolares, conferencias y otros actos culturales". *El Magisterio Balear*, núm. 545 (4 mayo 1935), 132.

⁵⁵ *Butlletí dels Mestres*, núm. 52 (15 de setembre de 1931), 127. Jaume Farré Vidal (Cervera - Lleida 1903 - Palma 1938) aniria destinat a Mercadal (Menorca) el 30 d'agost de 1933. Per a més informació Fernando JIMÉNZ MIER Y TERÁN: *Batec. Historia de vida de un grupo de maestros*. Universitat de Lleida, 2007, 113. Sobre la seva tràgica mort, executat pels feixistes després d'estar empresonat a Can Mir, Llorenç CAPELLÀ: *Diccionari Vermell*. Palma: Moll, 1989, 65.

periòdics infantils amb conferències relacionades amb aquestes matèries.⁵⁶ Només coneixem el nom de dos mestres mallorquins que van obtenir una beca de la Generalitat de Catalunya per assistir a l'Escola d'Estiu de 1932, però és raonable pensar que alguns mestres hi assistiren pagant les despeses pel seu compte.⁵⁷ Becats o no, aquests mestres pogueren donar notícia als seus companys de la manera de fer un periòdic escolar.

Una segona hipòtesi és la propaganda que pogué fer un mestre mallorquí integrant del grup Batec, una associació informal de mestres que està a l'origen de les primeres experiència Freinet a Catalunya.⁵⁸ Es tracta de Bartomeu Matas Alemany que va estar destinat al poble Berrós Jussà (Lleida) durant dos anys i mig, des del 5 de febrer de 1931 fins el 28 d'agost de 1933 en què aconseguí el trasllat a l'escola graduada de Sineu.⁵⁹ Desconeixem els contactes que Matas va tenir amb mestres de les Illes durant l'estada a terres lleiditanes.

Finalment, hi ha constància de l'efecte exemplar que tingueren revistes com "Nuestra escuela" d'Alaior i "Pérez Galdós" de Madrid que van intercanviar pràcticament amb totes les mallorquines. Aquesta darrera, gairebé desconeguda, era producte de les

⁵⁶ Programa de l'Escola d'Estiu 1932. dos mestres mallorquins que van obtenir una beca de la Generalitat de Catalunya per assistir l'Escola d'Estiu de 1932, però és raonable pensar que alguns altres mestres hi assistiren pagant les despeses pel seu compte.

⁵⁷ "Crònica general dels cursos" dins *Escola d'estiu (1914-1936). Edició facsimil dels programes i cròniques*, Barcelona: Diputació de Barcelona, 1983. La llista dels mestres becats, a les 167-170, inclou els mallorquins, Joan Ribes Grau, de Son Servera, i Conrad Domènec Pascual (1901-1932), dels quals no està documentada cap relació amb el freinetisme.

⁵⁸ Fernando. JIMÉNZ MIER Y TERÁN: *Batec*, 122.

⁵⁹ Segons l'expedient conservat a AMEIB va néixer a Esporles el dia 2 de febrer de 1904. En acabar els estudis a l'Escola Normal de Magisteri de Palma, l'any 1924, va exercir de mestre al "Pósito de Pescadores" d'Alcúdia, una escola subvencionada per la Caja Central de Crédito Marítimo, des de el 6 de gener de 1924. fins el primer de gener de 1927 en què va passar al "Pósito de Pescadores" de Palma. Afiliat a la Societat Balear de Treballadors de l'Ensenyament, en estallar la guerra va ser detingut i empresonat a Can Mir d'on el van treure per assassinar-lo el 15 de gener de 1937. Llorenç CAPELLÀ: *Diccionari Vermell*, 108.

classes complementàries d'impremta que es feien al grup escolar "Pérez Galdós" sota la direcció del mestre José Delgado Ijalba com a mínim des de 1930.⁶⁰

Nuestra escuela (Alaior)

El primer mestre "mallorquí" que s'esmenta al llibre d'Hernández Huerta, que presumeix de ser el primer estudi complet del moviment freinetista dels anys trenta, és un tal *Andrés Borelín Anglade*, un mestre que ni era de Mallorca ni tenia aquest nom. Era Andreu Bosch Anglada, nascut a Ciutadella (Menorca) el 4 de setembre de 1902. Va estudiar de capellà al seminari conciliar de la seva ciutat natal i, després d'abandonar la carrera eclesiàstica, va emprendre els estudis de Batxillerat, no se sap on, i de Magisteri a l'Escola Normal de Palma durant els anys 1929, 1930 i 1931, obtenint el títol de mestre el dia 16 de març de 1932.⁶¹ Dos mesos després ocupava una plaça a l'escola graduada d'Alaior, com ainterí des del 10 de maig de 1932, i com a propietari a partir del 15 de setembre de 1934 fins al'octubre de 1941 en què va passar a Ciutadella. Es va jubilar "por imposibilidad física" el dia 27 de octubre de 1970.

Hi ha dubtes sobre la relació directa del mestre Andreu Bosch amb el freinetisme, especialment sobre els orígens de la seva experiència que el dugué a engrescar els seus alumnes a imprimir el periòdic *Nuestra Escuela* entre els anys 1933 i 1936. Caldrà esperar els resultats d'unimportant recerca que sobre aquest mestre i aquesta revista està fent Pere

⁶⁰ *Gaceta de Madrid* (12 septiembre 1930) i núm 215 (3 agosto 1933) on es pot veure que aquestes classes d'Impremta comptaren amb un generós suport institucional

⁶¹ L'expedient acadèmic, que es conserva a l'AMEIB no especifica si va estudiar com alumne oficial o lliure. Informa que *aprobó el examen de ingreso el 26 mayo 1923 en el Instituto de Barcelona* i inclou les qualificacions dels cursos 1922-23, 1924-25 i 1925-26.

Alzina Seguí.⁶² Les dades que tenim només ens permeten afirmar que abans de l'octubre de 1935 va mantenir correspondència epistolar en esperanto amb Georges Aurembou, un mestre francès que promovia el periòdic escolar *La Bieudre* editat Saint Plaisir (Allier) seguint les orientacions de Freinet.⁶³

Nuestra escuela va ser coneguda per molts mestres mallorquins i va servir d'estímul perquè alguns d'ells s'animessin a seguir el seu exemple. Efectivament, la revista alaiorenca, que pel març de 1933 anava ja pel número 4, va ser indubtablement la primera, en sentit cronològic, de les set revistes que formaven part de l'exposició escolar que el Museu Pedagògic Provincial havia organitzat el juny de 1933.

Francesc Rosselló Gil va parlar d'aquesta revista a diversos articles. En un d'ells diu:

Hemos visto publicados varios trabajos redactados por niños y tenemos a la vista el número tres de un periódico escolar: "Nuestra Escuela". Es publicación de los alumnos de la Escuela Nacional de niños de Alayor (Menorca). Sin acudir a la imprenta, con el auxilio del aparato de moda multicopista, en una hoja de 0,41 x 0,29 de metro, tirado a dos caras, esta publicación contiene todas las secciones de la Prensa, sin faltar la ilustración ... De la publicación de dibujos y redacciones escolares viene la discusión y la crítica de si el Maestro los ha enmendado... Hay compañeros que creen que el Maestro no debe corregir y otros opinar que puede y debe hacerlo...⁶⁴

En un altre article valora la recepció que en tingueren els seus alumnes de l'escola de Sa Casa Blanca:

La recepción en la Escuela de la revista de Alayor fue una cosa chocante. "Nuestra Escuela" puesta en manos de nuestros discípulos, les dejo boquiabiertos. Es algo que les llama la atención, pero que no está tan fuera de su alcance y medios como las demás revistas escolares dichas. Dentro de la admiración que les pueda causar el hecho, ven algo que les dice no ser imposible una copia de la idea. La letra manuscrita no les deja suspensos y sin fuerzas. Recapacitan y se hacen cargo del procedimiento y de su baratura ... Nació de ello la carta mejor que haya podido hilvanar un discípulo nuestro. Un acuciado fondo y una redacción impecable, hasta el límite posible en un chico que tiene que compaginar la asistencia a la escuela con la guarda de la piara, o algún menester de la huerta no precisamente en días de asueto escolar ... Por los puntos de la pluma de nuestro pequeño "El Tostado" en ciernes, se escapaba el elogio completo hacia la obra grande de esos pequeños alumnos de la Escuela Nacional.⁶⁵

⁶² Hem d'agrair que l'autor ens hagi avançat aquests resultats magníficament exposats en el treball inèdit *D'un temps i d'una escola. La revista Nuestra escuela (1931-1939)*. Potser avui ja estaria publicat si els membres del jurat del Premi "Guillermo de Olives Pons", organitzat per l'Ateneu de Maó, no haguessin torçut el coll davant el vet del descendent del Sr. Olives, mecenes del premi, que no va admetre que es premiés un treball que mencionés explícitament episodis de la guerra civil.

⁶³ Honoré BOURGUIGNON: "Correspondances Interscholaires Internationales". *L'Éducateur Prolétarien* (10 octubre 1935), 13.

⁶⁴ F. ROSSELLÓ GIL: "La escuela activa". *El Magisterio Balear*, 433 (13-3-1933), 78-79.

⁶⁵ F. ROSSELLÓ GIL: "Publicaciones escolares". *El Magisterio Balear*, núm. 437-438 (10-17 abril 1933), 104-105

Els continguts de *Nuestra Escuela*, de la qual hi ha 14 números localitzats, han estat minuciosament analitzats per Pere Alzina que conclou encertadament que l'edició i composició de la revista és d'una gran qualitat i d'una gran varietat. S'hi constata la pràctica de la majoria de tècniques Freinet: classes passeig, els textos i dibuixos lliures, correspondència interescolar, intercanvi amb periòdics d'altres escoles, treball cooperatiu, participació en la gestió de la revista ... Sembla increïble que el mestre Andreu Bosch no tingués coneixement de la pedagogia de Freinet, per la qual cosa suposem amb l'amic Alzina que Andreu Bosch va estar en contacte amb algun mestre de Catalunya on la moguda freinetista anava prenent força des del començament de la Segona República.

Revista escolar (Valldemossa)

Coneixem l'existència d'aquesta revista exclusivament per la referència que en va donar Francesc Rosselló Gil al número de *El Magisterio Balear* corresponent a la segona quinzena d'abril de 1933:

... hace unas semanas, recibimos una nueva muestra de estos quehaceres en Escuela Nacional balear: Valldemosa ha creado su tipo de revista, a tono con la realidad de su vida cosmopolita. En la publicación cuidadosamente mecanografiada en papel de barba, cultivadora incluso de las relaciones infantiles con la niñez extranjera, y lazo de unión de la Escuela con sus ex-alumnos. ... "Revista Escolar", la revista valldemosina, es publicación mensual. Ostenta en su cabecera un hermoso dibujo de su no menos hermosa escuela editora. Su presentación es atrayente y su contenido variadísimo. Cosas formales dichas por niños y cosas de niños dichas a lo formal todo ilustrado con dibujos y gráficos, pero todo hecho por ellos y para ellos, siendo de destacar sus —diremos— notas de sociedad o vida de la escuela ... La nota dominante es la de la infancia estudiosa que halla alicientes en su labor y que se entrega a ella con todo el entusiasmo de sus pocos años, con agrado, con fruición, espontánea y graciosamente.⁶⁶

La revista valldemosina va dedicar bona part del número de juliol a la memòria de la vida i obra de Miquel Porcel que acabava de morir. Aquest número incloïa fragments de *Vida Infantil* i un retrat a ploma cedit per Francesc Rosselló Gil per a la seva reproducció.⁶⁷ Desconeixem el mestre que la va impulsar però degué ser un d'aquests dos metres que l'any 1933 treballaven a l'escola nacional de Valldemossa: el mestre valencià Andreu Boix Barrios⁶⁸ i l'alaroner Ramon Rosselló Rosselló.⁶⁹

⁶⁶ F. ROSSELLÓ GIL: "Publicaciones escolares". *El Magisterio Balear*, núm. 437-438 (10-17 abril 1933), 104-105.

⁶⁷ "Revistas escolares". *El Magisterio Balear*, núm. 453 (31 julio 1933), 320. La nota segurament és del mateix Rosselló Gil que retreu que no se li hagi tornat l'original del dibuix: *un retrato a pluma del extinto debido a nuestro Director, por cierto no el mejor de la serie que éste, graciosamente, previa demanda, remitió al director de la publicación valldemosina. / Recordamos a "Revista Escolar" el "trato" que con ella se hizo respeto a esos dibujos. Que devuelva el mejor que se le remitió, según se convino...*

⁶⁸ 69 Andreu Boix Barrios va néixer a Sueca (País Valencià) el 2 de desembre de 1907. Abans d'obtenir per oposició una plaça a l'escola de Valldemosa, a la que es va incorporar el 9 de gener de 1931, havia treballat com a mestre interí a Catalunya, concretament a escoles de Granollers, Sitges i Vallromanes. L'octubre de 1934 va obtenir el trasllat a Madrid on va estar fins al final de la guerra en què torna a Mallorca per ocupar una plaça a una escola de Palma (Expedient a AMEIB).

⁶⁹ Ramon Rosselló Rosselló, nascut a Alaró el 24 de juny de 1907, va obtenir el trasllat a Valldemosa el 28 d'octubre de 1931 on estigué destinat fins a l'octubre de 1940. Abans havia estat a l'escola de Peñalba de

Nins (Pòrtol)

Durant el curs 1932-33, sense poder precisar més, es va imprimir a l’escola de Pòrtol (Marratxí) un periòdic escolar amb la capçalera *Nins* del qualse’n publicaren com a mínim tres números per iniciativa del mestre Albert Castell Peña.⁷⁰ Es conserva un únic exemplar del número tres corresponent al mes de juny de 1933. Es tracta d’un full hectografiat per les dues cares, en bon estat de conservació, que conté set articles breus amb les seves corresponents il·lustracions que certament destil·len esperit freinetista. En els treballs escolars reproduïts es pot constatar la sinceritat, l’espontaneïtat i la llibertat d’uns nins als quals el mestre “ha donat la paraula”. A més, el mestre va aplicar a la seva escola el sistema Winnetka d’ensenyament que, com Freinet, donava una gran autonomia als escolars i promovia la utilització de fitxes per a l’auto-aprenentatge.

L’Escola (Consell)

Miquel Deyà Palerm, el mestre que va impulsar la publicació de *L’Escola* a Consell, va contar l’origen del seu projecte:

Al Museo Pedagógico Provincial van a parar muchos de los trabajos que se realizan en las escuelas de Baleares. En la Escuela Nacional de Alayor (Menorca) apareció una hoja titulada “Nuestra Escuela” y se envió un ejemplar a dicho Museo.

Al caer en nuestras manos este periodiquito, pensamos que de momento sería

⁷⁰ Castro (Burgos) des del 10 de novembre de 1930 al 21 d’octubre de 1931 (Expedient a AMEIB).
 Miquel JAUME CAMPANER: “Un assaig del sistema de Winnetka a Mallorca”. A: *Història/històries de la lectura. Actes de les XXIV Jornades d’Estudis Històrics Locals / XVII Jornades d’Història de l’Educació dels Països de Llengua Catalana*. Palma. Institut d’Estudis Balearics, 2005, 191-203.

una solució encauzar así lo que de tantas maneras habíamos soñado y ensayado.

La idea de publicar una hoja impresa en colaboración con dos maestros amigos,⁷¹ tuvo que ser abandonada. Resultaría cara y muerta, pues debía ir sin dibujos y los clichés aumentarían enormemente su labor.

Nos decidimos por el multicopista. Así como lo hacían en Alayor.

Suerte tuvimos. Hablando de estos menesteres se nos ofrecen dos multicopistas. Tinta hectográfica

al canto y el día 10 de marzo hace su salida “L’Escola”, periódico infantil.⁷²

Efectivament, el dia 10 de març de 1933 va sortir el número u de la revista en el qual van col·laborar quinze alumnes. Els continguts són un conte escrit per un alumne, acudits, notícies sobre la construcció del nou edifici escolar i una breu referència a l’excursió que acabaven de fer a Solleric amb els nins de l’escola del mestre Ramon Morey Antich, de Binissalem. Finalment, es presenta l’estat de comptes de l’associació “Els Amics de l’Escola”, dirigida per alumnes, que s’encarregava de la gestió de la revista.

El número dos va sortir el mes d’abril i s’inicia amb un editorial d’un alumne sobre les faltes d’assistència a l’escola. A la primera plana hi ha un dibuix de la façana de l’església de Consell i una petita faula sobre la higiene personal escrita per l’alumna Margalida Company de l’escola nacional de nines. A la secció de notícies hi trobem una crònica d’un partit de futbol, un article sobre la possessió d’Alfàbia i l’anunci del concurs de lectura que es celebraria el dia 22 d’abril amb motiu de la Festa del Llibre.

El tercer i darrer número, de maig de 1933, està dedicat gairebé íntegrament a la crònica de la inauguració de la nova escola de Consell, i inclou una relació de les revistes escolars amb que s’intercanjava *L’Escola* i que eren *Nuestra escuela* (Alaior), *Revista escolar* (Valldemossa), *Nins* (Pòrtol), *Ideas* (Santa Eugènia), *Vida rural* (Sa Murtera, Manacor) i *Pérez Galdós* (Grupo escolar “Pérez Galdós” de Madrid).

L’Escola va ser el preàmbul de la revista *Consell*, la primera inequívocament freinetista que es va imprimir a Mallorca seguint les orientacions d’Herminio Almendros el llibre del qual, *La imprenta en la escuela*, era la referència obligada per als seguidors

⁷¹ Un d’ells era sense dubte Albert Castell que va emprendre l’edició de *Nins* a Pòrtol

⁷² Miquel DEYÀ PALERM: “La técnica Freinet en mi escuela”. *Atenas*, núm 42 (julio 1934), 408. Per a més informació Miquel JAUME CAMPANER: 2001, 96-101.

espanyols de Freinet.

Vida rural (Sa Murtera- Manacor)

Pere Crespi Cànaves amb els alumnes de l'escola de Sa Murtera (Manacor) va emprendre la publicació del quadern *Vida Rural* del qual el mestre va explicar l'origen sense donar, però, la data de la seva primera aparició que degué ser l'abril o maig de 1933.⁷³

*Ha tiempo —escrivia el juny de 1933— en nuestra escuela implantamos, a estilo soviético, el diario mural. Y cuajó. no entre los mayorcitos, sino que fue imitado con mayor interés por los del grado preparatorio, para unos no valía, para otros aquello era un ideal, y brotó como por encanto la hojita que titularon Vida Rural que por cierto no tenía de rural nada, absolutamente nada. Pero aquello pasó. Hoy hay otra inquietud, mañana otra.*⁷⁴

El setmanari manacorí *Voz y Voto* va donar compte de la seva aparició informant que es tractava d'un *periódico manuscrito*.⁷⁵ No era, per tant, una revista reproduïda per multicopista com es podria sospitar pel fet de veure-la esmentada al costat d'altres, com *Nuestra Escuela* d'Alaior o *Nins* de Pòrtol, impreses hectogràficament.

De *Vida Rural* en sortiren quatre o cinc números⁷⁶ essent el darrer el del mes de juny de 1934.⁷⁷ Només es conserven, que sapiguem, part del número d'octubre de 1933 i el número corresponent al 15 de desembre del mateix any.⁷⁸ Aquest número consta de quatre pàgines i conté tres dibuixos, una redacció d'un alumne de la classe d'adults, Joan Pascual, que lloa les meravelles de la radio, un article sobre la rigidesa de l'hivern que sembla sortit de la ma del mestre, i una relació dels donatius rebuts per a la compra d'una radio. El número d'octubre, del qual no hem vist la portada, devia tenir també quatre pàgines encara que només en coneixem dues.⁷⁹ Contenen:

a) Una redacció de vuit línies de l'alumna Maria Mesquida amb un plànol de la zona escolar de Sa Murtera que exposa que *La mayoría de niños*

⁷³ COLOM "Freinet a Mallorca. Una revisió", 163; Bartomeu ROTGER AMENGUAL: *Las revistas escolares en Baleares (Algunas estrategias de estudio: registro, modelos y criterios evaluativos)*. Tesi de licenciatura presentada a la Universitat de les Illes Balears, 1985, 47. Aquests autors estimen que el primer número és de 1930, cosa que es contradiu amb la notícia de *El Magisterio Balear* (5 junio 1933), 161, que informa: *Editada por los alumnos de La Murtera (Manacor) hemos recibido el 1er. número de la revista "Vida Rural*.

⁷⁴ Pedro CRESPI CÀNAVES: "Valor del valor". *El Magisterio Balear* (5 junio 1933), 159.

⁷⁵ *Voz y Voto*, núm. 95 (27 mayo 1933), p. 4. També José Luis HERNÁNDEZ *La influencia de Celestin Freinet*, 68, diu que *Vida Rural* es va fer mitjançant l'aplicació de *algunas de las técnicas de la Escuela Moderna francesa, entre las cuales no se contó la imprenta en la escuela, pues aquél fue realizado a mano*.

⁷⁶ La dada la dona el propi Crespi en el document de defensa contra els càrrecs de la Comissió Depuradora, conservat a ARCHIVO GENERAL DE LA ADMINISTRACIÓN: *Expediente de depuración del maestro Pedro Crespi Cànaves*. C. 32, sign. 12.355.

⁷⁷ *Voz y Voto*, núm 151 (23 junio 1934), 5, informa que *Hemos recibido el número correspondiente al mes de junio del periódico "Vida Rural" que confeccionan los niños y niñas de la escuela "La Murtera"...*

⁷⁸ Ambdós números estan dins l'expedient de depuració perquè el mestre els va aportar com a prova exculpatòria. Hem consultat només les fotocòpies en blanc i negre cedides per l'AGA, per la qual cosa no podem determinar els colors de les lletres i dibuixos.

⁷⁹ Deduïm que correspon al mes d'octubre perquè conté les dades pluviomètriques del mes de setembre.

recorremos cerca de doce kilómetros para ir a la Escuela. Si tuviéramos una cantina escolar no nos cansaríamos tanto. Los caminos son largos y malos. Muchos solo podemos ir por la mañana.

b) Notícies breus sobre projectes de millora de l'escola i la zona de Sa Murtera: reparació de camins, compra d'una dinamo per tenir electricitat i adquisició d'una impremta.

c) El poema *Es blat i l'or*, copiat amb lletra infantil, d'Antoni M. Peña Gelabert.

d) Dades pluviomètriques del mes de Setembre.

e) Un exercici de traducció per als alumnes més grans que assistien a les classes especials d'anglès.

f) Anunci de la publicació d'una nova revista que amb col·laboració amb el seu germà Joan Baptista Crespí, mestre a Establiments, pensava editar amb una impremta: *llevará por nombre Aurora. Será impreso. Hablará a los padres. Nos pondrá en comunicación con Madrid-Barcelona-Cáceres-Toledo-Palencia-Burgos-León y Buenos Aires.*

El quadern *Vida Rural* va seguir el seu camí i no hi ha constància de la participació de Crespí de l'alumnat de Sa Murtera en la confecció de la revista freinetista *Aurora* que el seu germà Joan Baptista va engegar durant el curs 1933-34 a l'Escola d'Establiments.⁸⁰ Segurament Pere Crespí coneixia Freinet per les converses amb el seu germà i amb Miquel Deyà Palerm amb qui coincidia molts dissabtes en el Museu Pedagògic Provincial de Balears. Havia aplicat, com ells, algunes de les tècniques Freinet amb l'esperit de la seva pedagogia i fins i tot havia arribat a la idea de publicar *Vida Rural* a partir d'un procediment anàleg al que va portar a Freinet a fer el primer periòdic escolar, és a saber, un diari escrit a la pissarra on cada alumne escrivia el que pensava, sentia o desitjava. Am bot, no es va decidir a adquirir una impremta que hagués millorat notablement la qualitat del quadern. L'escola rural que esmenta en un article escrit després de l'Alçament de 1936, renegant del freinetisme, no era certament la de Sa Murtera ja que la caracterització que en dona s'adiu més amb els procediments emprats a l'escola del seu germà a Establiments o a la de Miquel Deyà a Consell.

La escuela nacional —escribía— ha sido vulgar, hablamos en términos generales, no pasándose del limbo de las metodologías o agarrados a la poca formalidad de las novedades y de lo que se afirmaba gravemente en los gabinetes pedagógicos que tal o cual sistema, o método, era el último grito de la moda en el hacer escolar. Así como por ejemplo, “el método de la Imprenta en la escuela” en que alguna escuela rural fiaba toda la instrucción a dar a sus alumnos.⁸¹

Trabajo infantil (Alaró)

En una data incerta, però no abans de març de 1933, va aparèixer a Alaró el periòdic *Trabajo Infantil* per iniciativa del mestre Teodor Terres Lladó.⁸² Durant el sis anys i mig,

⁸⁰ JAUME Freinet a Mallorca, 129-130; JIMÉNEZ Maestros de a pie, 236; COLOM “Freinet a Mallorca...”, 158-159; HERNÁNDEZ La influencia de Celestin Freinet... 67-68.

⁸¹ Pedro CRESPI “Volvamos a la escuela”. L'article es troba dins l'expedient de depuració sense cap més referència.

⁸² Teodor Terrés Lladó va néixer a Palma el dia 17 d'agost de 1897 i va morir en data incerta però, en qualsevol cas, posterior a 1944. Es va formar com a mestre a l'Escola Normal d'Alacant on el 27

de 1928 a 1934, en que estigué a Alaró com a mestre i, des de 1931, també com a director interí de l'escola graduada, la seva actuació estigué brufada de polèmiques. Per començar, i amb l'oposició dels altres mestres, va imposar a tots els nins l'obligació d'assistir a missa col·lectivament a una mateixa hora tots els diumenges i festes de guardar. A partir de l'abril de 1931, tot i que va suspendre aquesta pràctica, va ser objecte de continuats atacs des de la Casa del Poble que arribaren al seu punt culminant amb la publicació l'any 1933 de dos articles a *El Obrero Balear*, òrgan d'expressió dels socialistes, on hi ha un enfilall d'expressions i termes difamatoris:

Más valdría que los niños ensanchasen su espíritu y desarrollaran su cuerpo por los campos, en vez de perder el tiempo en el estercolero monárquico disfrazado de escuela... En cuanto al Señor Terrés, éste sí que necesita sacudir el polvo, es necesario darle una verdadera lección de civismo; éste no puede continuar un minuto más obstruyendo la enseñanza de nuestros hijos... El señor Terrés, no tiene conciencia de su misión, es un indeseable, como maestro, es un alma antiprogresista que quiere vivir a costa del pueblo, para luego burlarle, miserablemente, no cumpliendo con sus deberes... este señor que no sirve para enseñar... es un cavernícola, reaccionario y amante —siendo maestro nacional— de la ignorancia...⁸³

Avui per avui, amb la documentació assequible i sense testimonis orals, no hi ha manera de contrastar aquesta pèssima valoració que va fer un socialista alaroner de la tasca educativa del mestre Terrés. Ara bé; entre les poques notícies concretes que tenim n'hi ha una que pal·liaria aquests judicis tan denigrants. Ens referim a la realització de la revista *Trabajo infantil* en la que participaven activament els seus alumnes. El propi mestre va contar l'origen d'aquesta experiència a les pàgines de *Colaboración*:

Hace varios años, siendo yo director de la Escuela Graduada de Alaró, en esta provincia de Baleares, iniciamos las gestiones oportunas para conseguir plasmar en letra permanente y reproducirlos a voluntad los trabajos realizados en nuestra escuela. Los compañeros aprobaron el proyecto, pero no pasaron de dar su aprobación. Solicitamos la aportación metálica de los niños. Diez céntimos cada uno. Mas sólo unos 50 ofrecieron su apoyo. La colaboración solicitada a los padres nos produjo ¡catorce pesetas! ... Pedimos dinero al Ayuntamiento. Ciertamente que no nos negó nunca su apoyo, pero también escierto que no nos dio una respuesta afirmativa.

Con tan poco dinero, no pudimos comprar la imprenta.

No obstante, los niños, entusiasmados, querían tener su publicación escolar. Habían hecho ya muchos trabajos y en un concurso se había seleccionado el dibujo de la portada y el título: "Trabajo infantil". Fue el nombre que escogieron.

Este interés de los escolares pudimos satisfacerlo, en parte, con la adquisición de un aparato multcopista.

d'octubre de 1914 obtingué el títol de mestre superior. Després de diversos destins a escoles de Múrcia i Alacant es va traslladar a Mallorca on va exercir a les escoles d'Alaró (1928-1934), Can Pastilla (1934-1936 i 1937-1938), Sa Casa Blanca (1936-1937), Sa Pobra (1940) i Campos (1944). Informació extreta del full de serveis signat dia 20 de desembre de 1944 que es conserva a l'AMEIB.

⁸³ UN AMANTE DE LA ESCUELA. "Con la escoba... y barriendo". *El Obrero Balear*, núm. 1638 (12 mayo 1933).

Así empezamos nuestra tarea, que nos permitió, con el intercambio, recibir gratas impresiones del mundo exterior.

Pero no era eso lo que queríamos. Queríamos la imprenta, y continuábamos las gestiones cerca del señor alcalde. No hubo manera de lograrlo, a pesar de que él leía con gozo nuestras hojasmulticopiadas. Así pasamos todo un curso escolar.⁸⁴

Pel que sabem només es conserva un exemplar de *Trabajo infantil*, el núm. 11, corresponent al mes de maig de 1934. Conté una crònica dels actes que es varen fer a Alaró amb motiu de la inauguració de l'edifici de l'Escola Graduada. Hi apareixen articles i dibuixos de diversos alumnes: Llorenç Borràs Homar, Joan Pou, Antoni Fonollar Borràs, Jaume Ferrer, Miquel Riera...⁸⁵ *Trabajo infantil* va ser un primer tempteig per a la confecció de la revista *Despertar*, a l'escola unitària mixta de Can Pastilla (1934-36)⁸⁶ i de *Renacer* a l'escola de nins de Sa Casa Blanca (1937), ambdues impreses amb una impremta Freinet.

Ideas (Santa Eugènia)

La única referència que tenim sobre aquesta publicació, de la qual no hem localitzat cap exemplar, és que va intercanviar amb *L'Escola* de Consell segons consta al núm. 3 corresponent al maig de 1933. Al nostre *Freinet a Mallorca* deïem que probablement havia estat impulsada pel mestre Gabriel Coll Mulet. D'aquesta mateixa opinió és Antoni J. Colom qui, de tota manera, expressa la seva sorpresa pel fet de que la biografia d'aquest mestre no esmenti la revista.⁸⁷ També és sorprenent que no es digui res d'aquesta publicació en una carta de juny de 1933 on un alumne i el mestre, com era habitual, informen al Sr. Pere Coll, mecenes de l'escola, de les activitats realitzades en els darrers mesos.⁸⁸ Amb tot, consta la bona relació que el mestre Guillemet tingué amb Jaume Farré Vidal a qui va acompanyar al magatzem de Can Mir la nit abans de ser executat.⁸⁹ El que no consta és si aquesta amistat es va forjar dins les parts de Can Mir o es remuntava a una època anterior. Finalment, no podem descartar del tot la hipòtesi de que *Ideas* va ser feta per alumnes de l'altre mestre de l'escola de nins, Bartomeu Canyelles Coll, o per les alumnes de la mestra Isabel Maria Riera i Riera, monja franciscana que exercia de mestra a l'escola nacional femenina de Santa Eugènia.

⁸⁴ Teodoro TERRÉS LLADÓ: "Los primeros ensayos de la técnica en la escuela de C'an (sic) Pastilla (Balears)". *Colaboración*, núm. 11 (febrero "de 1936), 113.

⁸⁵ Margalida PONS; Francisca GINER; Maria XAMENA.: "CP Sant Bartomeu, Revista escolar "Es Castell". Una publicació amb molta història". *Cantabou*, núm. 18 (març 2005).

⁸⁶ Se n'editaren 18 números amb aquesta capçalera il·lustrada am un preciós dibuix del mestre Francesc Rosselló Gil que aleshores dirigia la revista freinetista *Levante* a la graduada de Llevant.

⁸⁷ ANTONI J. COLOM CAÑELLAS: "Freinet a Mallorca. Una revisió". 164. La biografia és, Miquel COLL I CANYELLES: *Gabriel Coll i Mulet "Mestre Guillemet"*. Santa Eugènia: Ajuntament de Santa Eugènia, 2000.

⁸⁸ La carta, signada el 10 de juny pel mestre Coll i l'alumne Jaume Crespí, parla de com han gastat els 60 duros que els havia donat el mecenes. Miquel COLL I CANYELLES: *Gabriel Coll i Mulet "Mestre Guillemet"*. 123.

⁸⁹ Llorenç CAPELLÀ: *Diccionari Vermell*. 65.